

olvasható új kiadásban, itt az értelmezés mellett nyilvánvalóan nagyobb szerephez kell jusson a közvetlen szerzői megszólalás. A kötet így tanulmányok és dokumentumok mellett Tankó-szövegeket is hoz: a filozófia problémájának és a szabadság fogalmának szentelt tanulmányát, illetve a dékáni és a rektori megnyitó beszédét. Az egyébként kiegyensúlyozott színvonalú – a szerkesztők egyikétől, Valastyán Tamástól pedig kiemelkedő kontribúciót is közlő – válogatáshoz két megjegyzés fűzhető. Az „autonóm filozofálást” emlegető kötet cím érthető, de némiképp megtévesztő: a tanulmányok elvégre olyan szerzőről beszélnek, akinek munkásságát meghatározó erővel befolyásolja a református felekezeti indítás, és akinek sajátképpen bölcséleti fejtegetéseiben is összefonódik egymással a filozófiai és a vallási érvelés – aki tehát a filozófiát éppen nem tekinti teljesen autonóm kultúrterületnek. A kötet végén szereplő „válogatott bibliográfia” pedig maga a megtestesült katasztrófa: zavarosan keveredik benne a Tankó-bibliográfia a Tankó-értelmezések bibliográfiájával, az utóbbi körben ötletszerűen változtatva a műcímekre és a szerzői nevekre épülő felsorolást. Készítője – ki lehetett? – nem hogy nem próbálkozott korábban hasonló összeállítással: a jelek szerint mintha még nem is igen találkozott volna effélével.

A két könyvről végül hadd szóljunk ismét együtt. A két dokumentumválogatása kö-

rében mindkét kötet hoz leveleket is. A Pauler-kötet Böhm Károly Paulerhez intézett leveleiből közöl válogatást: az idős professzor a filozófiai társaság fiatal főtítkárához írott leveleiben a társaság folyóiratában megjeleníteni szándékozott tanulmányának technikai részleteit tárgyalja, és a filozófiai közélet aktuális nézeteltéréseit vitatja. A Tankó-kötet Tankónak Keller Imréhez, a Böhm-émlékkönyv szerkesztőjéhez küldött leveleiből ad mutatóanyagot: a gondolkodó a mesteréről írandó, az emlékkönyvbe szánt tanulmányának késlekedése miatt szabadkozik bennük. A kétféle válogatásban szereplő leveleket alig néhány év választja el egymástól: a múlt század elejének irigylésre méltóan működni látszó filozófiai életébe nyújtanak rendkívül érdekes bepillantást. A két kötet főszereplőjét már így-úgy ismerő olvasó számára a két levelezés igazi szellemi csemege. Ma még csak reményünköt fejezhetjük ki, hogy valamikor az efféle dokumentumok szisztematikus közléséhez is eljut majd a hazai filozófiai múlt kutatása. (*Frenyó Zoltán szerkesztő: Pauler Ákos filozófiája. Budapest: MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Filozófiai Intézet, 2014; Gáspár László – Valastyán Tamás szerkesztők: Az autonóm filozofálás jegyében: Tankó Béla redivivus [A Debreceni Egyetem tudós professzorai III.] Debrecen: Debreceni Egyetemi Kiadó, 2012)*

Percz László
filozófiatörténész

A közvetítő szervezetek rögös útján

A felsőoktatási közvetítő (köztes, puffer) szervezetek létrejötté a kontinentális Nyugat-Európában annak a gyökeres átalakulásnak a következménye, egyik legfontosabb eleme, amely a 20. század második felében zajlott le.

A gyors és jelentős hallgatói létszámexpánzió a felsőoktatás intézményrendszerének lényegében minden elemére hatott. Az egyik leglátványosabb mozzanat az állam szerepének megváltozása volt, az expánzió ugyanis mindenütt döntően költségvetési finanszírozással valósult meg, amivel együtt járt az állami kontroll

erősödése, az ún. *direkt irányítás* gyakorlata. Az 1970-es évek gazdasági válságai következtében a felsőoktatás állami támogatása jelentősen csökkent, ami visszavonulásra kényszerítette az államot – áttértek az ún. *indirekt irányításra*. A közvetlenül beavatkozó állam helyébe az értékelő, kommunikatív állam modellje lépett, amely a költségvetési támogatások egy részét már versenyeztetés útján osztja el, egyúttal ösztönzi a felsőoktatási intézményeket, hogy törekedjenek nem költségvetési támogatások megszerzésére, lényegében piaci jellegű pénzforrások felhasználására.

A felsőoktatási intézmények ebben a helyzetben az állam és a piac kettős szorításába kerültek. A felsőoktatásról szóló szakmai, politikai diskurzus, és a kialakuló felsőoktatás-kutatás központi kérdésévé vált az intézményi autonómia és az akadémiai szabadság kérdése. Ennek legnagyobb hatású megnyilvánulása az 1988-ban született *Magna Charta Universitatum*, amely az európai egyetemek hagyományos értékeinek, főleg az akadémiai értékek védelmére szólított fel. Egyik alapelve szerint az egyetem autonóm intézmény, ahhoz, hogy betölthesse hivatását, oktatási és kutatási tevékenységét minden politikai, gazdasági és ideológiai befolyástól függetlenül kell végeznie. Az 1990-es évek elején, egy gyakorlatiasabb szintben gondolkodva fogalmazódott meg a kollektív autonómia fogalma. Az a felismerés, hogy az egyes intézmények autonómia törekvései aligha járhatnak kellő eredménnyel, viszont az intézmények vagy az akadémiai testületek intézményesített közös fellépése elég erőt képviselhet az autonómiák, az akadémiai értékek megőrzéséhez.

Ebben a társadalmi környezetben jöttek létre, erősödtek meg, kaptak törvényekben garantált státust a közvetítő szervezetek. Ilyenek elsősorban a rektori konferenciák, a

különböző oktatási és kutatási alapokat kezelő, a tudományos világot képviselő testületek. (Hasonló szervezetek már korábban megjelentek az Egyesült Államokban és Nagy-Britanniában, természetesen ettől sok szempontból eltérő szerepben, mivel ott más modell szerint épült ki a felsőoktatás). A köztes szervezetek megkönnyítik a kormányzatok számára a felsőoktatás ügyeinek kezelését, a törvényalkotást, magát az indirekt irányítást. Egyfelől „lefordítják” a felsőoktatási intézmények szándékait a kormányzatnak és az érintetteknek, érdekelteknek, másfelől eljuttatják a kormányzati, társadalmi igényeket a felsőoktatási intézményekhez, és a közvetítő tevékenység eredményeként született döntéseket tartalmilag elfogadtatják az intézményekkel, az akadémiai közösséggel. A felsőoktatás-kutatók kísérletet tettek a köztes szervezetek tipizálására, hierarchiába sorolására (a közvetlen forrásallokációtól a tanácsadáson át a koordinációig) aszerint, hogy feladatukban a kormányzathoz, vagy inkább a felsőoktatási intézményekhez, illetve az akadémiai közösség tagjaihoz állnak közelebb.

1989 és 1992 között törvényalkotási hullám vonult végig a fejlett országok legtöbbszörében. Ezek a törvények rögzítették az indirekt irányításnak megfelelő működési rendet, létrehozták a közvetítő szervezeteket (vagy megerősítették a már meglévőket). Ezek sok közös elemet tartalmaznak, de országonként vannak eltérések, az eredeti felsőoktatási modell és a hagyományok szerint.

Közép- és Kelet-Európában az expanzió mintegy harminc évvel később, más történelmi-társadalmi környezetben indult el a fejlett nyugati országokhoz képest. Ennek következtében a felsőoktatás szereplői itt rövidebb „futamidőt” tudhatnak maguk mögött a tömegessé válás, az intézményrendszer ahhoz

igazítása tekintetében. Ebben a régióban a felsőoktatási expanzió megindulása egybeesett a súlyos gazdasági (tranzíciós) válsággal. A kormányzatok ereje ettől függetlenül is (politikai okokból) meggyöngült, a társadalom egésze és a felsőoktatás is örömmel fogadta a korábbi erős állami kontroll megszűnését. Egyszerre kellett két lépést megtenni. Egyrészt visszaadni, megadni a tudomány, a felsőoktatás, a felsőoktatási intézmények autonómiáját, másrészt a fejlett nyugati országok mintáját követve átstrukturálni, tartalmi szempontból korszerűsíteni a felsőoktatási rendszert, megtalálni az állami kontroll adekvát, korszerű megoldását.

Az európai integrációs folyamat során megindult, illetve felgyorsult a nemzetközi felsőoktatási (kutatási és oktatási) együttműködések intézményesülése. Az 1999-ben megindított nagyszabású reformban, a Bologna-folyamatban kulcsszerepet játszottak, játszanak azok a szervezetek, amelyek a résztvevő országokban működő közvetítő szervezetek EFT-szintű (Európai Felsőoktatási Térség) szövetségeiként jöttek létre. A közvetítés egy újabb, nemzetek feletti szintjét képviselték, képviselik, amennyiben a felülről-lefelé építkező reformban, majd a már kialakult EFT-ben az EFT-szint és a nemzeti felsőoktatási szint között közvetítenek. Az általuk megjelenített szakértői, akadémiai elem ellensúlyozta, ellensúlyozza a reform alapvetően kormányzati jellegét. Ennek megnyilvánulása az a közvetítő szerep is, amelyet az EFT és az EU (konkrétabban az Európai Bizottság) között betöltenek.

Magyarországon a közvetítő szervezetek – a szomszédos országokhoz hasonlóan – az 1990-es társadalmi, politikai fordulat kapcsán jöttek létre, követve a fejlett nyugati országokban már megtapasztalt mintákat. Ennek a

folyamatnak és a közvetítő szervezetek mintegy huszonöt éves működésének kulcsszereplője, kivételesen nagy rálátással és tapasztalattal rendelkező tanúja Bazsa György professzor. Nemcsak tagja volt a legfontosabb szervezeteknek, hanem alapítója, hosszabb ideig vezetője is. Kötetének címe metszetekre utal, ami találó megfogalmazás, hiszen nehéz lenne pontosan meghatározni a műfaját. Hivatalos dokumentumok, előadásszövegek, személyes hangú visszaemlékezések egyaránt találhatók benne. A „metszetek” a Magyar Rektori Konferenciáról, a Felsőoktatási és Tudományos Tanácsról, a Magyar Felsőoktatási Akkreditációs Bizottságról (MAB) és az Országos Doktori (és Habilitációs) Tanácsról szólnak, egy-egy döntő pillanatot mutatnak be, vagy beszámolnak egy hosszabb periódusról. Ennek következtében azok számára is ad új szempontokat, ismereteket, akik a felsőoktatás szereplőiként szintén átértékelték a vizsgált korszakot, és el tudják helyezni világképükben a hivatkozott történéseket, visszatekintéseket, a szerzőszerkesztő vélekedését. Az életszerű, egyben szakszerű visszaemlékezésekből sokat tanulhatnak a ma döntéshozói, a munka folytatói.

Bazsa György a legnagyobb teret a MAB-nak, a minden bizonnyal legfontosabb közvetítő szervezetnek szenteli. Több mint két évtizedes működése során hatalmas munkát végzett ez a szervezet, a megalakítástól a szerep megfogalmazásáig, a Bologna-reform bevezetésétől a doktori képzési rendszer kialakításáig, az európai minőségbiztosítási sztenderdek meghonosításától a belső és a külső minőségbiztosítás rendszerének korszerűsítéséig. Intenzív együttműködést folytatott és folytat a nemzetközi közvetítő szervezetekkel, elsősorban az Európai Minőségbiztosítási Szervezetek Szövetségével, amelyben vezető pozíciókat töltöttek – töltenek be a MAB vezetői,

munkatársai. A 2011-es felsőoktatási törvény több tekintetben új helyzetet teremtett a MAB hatáskörét, feladatait és működési feltételeit illetően, aminek nemzetközi vonatkozása is van. Kötetében Bazsa György nagy hangsúlyt helyez ennek a helyzetnek a tudatosítására, annak szorgalmazására, hogy a MAB

visszatérhessen a korábban nemzetközi elismerést kivívott státuszához, működési rendjéhez. (Bazsa György: *Metszetek felsőoktatásunk közelmúltjából*. Debrecen: Debreceni Egyetemi Kiadó, 2014)

Hrubos Ildikó
professor emerita

Pszicholingvisztika I–2.

A Pléh Csaba és Lukács Ágnes szerkesztette új *Pszicholingvisztika* kézikönyvvel tekintélyes volumenű, két vaskos kötetnyi tanulmányt kap kézhez az olvasó. Egyes fejezetek kiemelése, illetve ismertetése helyett a könyv terjedelmére való tekintettel inkább összképet szeretnék nyújtani a munka egészéről. A könyv formátuma jól tükrözi tartalmát: nagyszabású gyűjteményről van szó. De vajon mi a valódi jelentősége egy efféle tanulmánykötetnek az internet korában? Egyáltalán: az információs társadalomban lehet-e efféle szerkesztett kötetekkel megragadni a lényegét?

Mintha csupán egy évtizede léptünk volna be egy új korszakba, a digitális korbba, mégis úgy tűnik, mintha mindig is így éltünk volna. A technológiai és digitális forradalomban egyúttal maga az információ is átalakult. Egyrészt csöndben véget ért a soha véget nem érő kocsmai viták jelentős része (többek között az okostelefonokon állandóan elérhető *Wikipédia* miatt); másrészt az állandóan, nagy mennyiségben elérhető információ az információ inflációjához vezetett. Hiába érhető el *on-line* az emberiség tudásának legnagyobb része, ha idő és energia hiányában jó részéről kénytelenek vagyunk lemondani, miközben könnyen hozzáférhetővé vált sok tévedés, félreértés és torzítás is. A tudomány dzsungelében a helyzet sok szempontból hasonlóan kaotikus. Egyrészt, óriási áttörés, hogy több

százezer tudományos cikk vált rendkívül könnyen kereshetővé. Másrészt, paradox módon, a hatalmas mennyiségű információ egyúttal olykor akadállyá válhat: megfelelő szűrés és súlyozás, bizonyos alapvető szempontok nélkül könnyen eshet az ember a tudás illúziójába. A publikációs kényszer, a kiadók anyagi érdeke, és az impaktfaktor mindenek fölé helyezése miatt számos nem éppen teljes értékű munka lát napvilágot – amin a nyílt hozzáférést (open access) szaklapok egyelőre nem éppen javítani látszanak.

Vajon mennyit ér a tengernyi tanulmány és cikk, ha megbízhatóságukat (reliabilitásukat) és érvényességüket (validitásukat) nem áll módunkban felmérni? E tágabb kontextusban a szakmai összefoglaló új szerepet kap, és új módon értékelődik fel a (dez)információs társadalomban: immár nem „csupán” a legfrissebb tudásanyag átadásának fóruma, hanem a rendelkezésre álló információtömeg valódi tudássá szublimált, lényegi szubsztrátuma. Az infláló információ korszakában számos helyen próbálkoznak a tudás valamilyen strukturált konzolidációjával és átadásával. Az MIT például számtalan egyetemi tananyagot tett korlátlanul elérhetővé. A TED nyilvános népszerűsítő előadásain az információ megbízhatóságát kiemelkedő szaktekintélyek biztosítják. A *Pszicholingvisztika* kézikönyv megbízható forrásaival, kiemelkedő színvonalával és összefoglaló jellegével ugyanebbe az áramlatba kapcsolódik be.